

Peter Gunde

Polen 1980-1981 – det handlar om socialismen

Innehåll

I. Det handlar om socialismen.....	1
II. Polen under 70-talet: En förberedelse.....	5
III. Från 1 juli till 31 augusti	9
IV. Gdanskvtalet en historisk seger.....	13
V. Från 1 september till 12 november.....	14
VI. Framtidsperspektiv.....	18
Bilagor:.....	21
Utdrag ur Solidaritets stadgeförslag.....	21
Överenskommelsen om de 21 punkterna	22

Lästips – se även

[Den polska strömvirveln: Solidaritet och socialismen](#), av Oliver MacDonald. Om revolten i Polen 1980-1981 och framväxten av den fria fackföreningsrörelsen Solidaritet.

[Tidskriften Fjärde Internationalen om Polen](#). Artiklar (från 1971-1991).

Strejk vid Lenin-varvet i Gdansk i augusti 1980

I. Det handlar om socialismen

För sjunde gången under efterkrigstiden befinner sig idag det stalinistiska samhällssystemet i Sovjet och Östeuropa i en akut krissituation.

Liksom vid tre tidigare tillfällen — 1956, 1970 och 1976 — är det de polska arbetarna som revolterar mot det totalitära samhälle, som blev frukten av den ryska oktoberrevolutionens urartning, och som efter andra världskriget överfördes till de s k folkdemokratierna i östra Europa.

Dessa samhällen har i decennier kallat sig själva socialistiska, och därmed gjort anspråk på att utgöra förebilder för arbetare och förtryckta runt om i världen.

Det är få saker som så till den grad skändat den socialistiska tanken, som den verklighet som härskat — och härskar i dessa länder.

Den verkligheten har nämligen inte speciellt mycket att skaffa med socialismens ide, såsom denna vision under decenniers kamp för sociala, ekonomiska och politiska rättigheter vuxit fram inom den internationella arbetarrörelsen.

Socialismen har för sina anhängare alltid symboliserat ett samhälle där inte bara nöd och lidanden är undanskaffade, utan också ett samhälle där de demokratiska fri- och rättigheterna som det borgerliga samhället ständigt försöker nagga i kanten, är mer innehållsrika än någonsin tidigare.

Den socialistiska visionen har inneburit — och innebär ett samhälle där den politiska och ekonomiska makten överförs i händerna på de arbetande massorna.

I Sovjetunionen och i de östeuropeiska länderna har dessa socialismens idéer förtrampats till nära nog oigenkännlighet.

Miljoner och åter miljoner människor har fått sätta livet till i koncentrationsläger och tvångsarbete.

Den mötesfrihet, yttrande- och tryckfrihet eller den förenings- och strejkrätt som den internationella arbetarrörelsen kämpat för under årtionden kom inte att utvidgas, utan på ett brutalt sätt att avskaffas i dessa länder.

Den kapitalistiska marknadsekonomins anarki kom visserligen att upphävas genom att fabriker och maskiner överfördes i statlig ägo.

Men makten över fabriker och maskiner hamnade inte i den arbetande befolkningens händer. Den tillskansade sig i stället ett nytt privilegierat skikt: topparna i det enväldiga kommunistiska partiet, *byråkratin*.

Den förstatligade egendomen blev inte utgångspunkten för en demokratisering av samhället utan för en byråkratisering. Den samhällsgrupp — byråkratin — som erövrade kontrollen över den förstatligade egendomen och över samhällsadministrationen, använde denna kontroll för att bygga upp och befästa sina egna sociala och ekonomiska privilegier.

Det samhällssystem som på detta sätt växte fram kännetecknades därför inte bara av en förstatligad, planerad ekonomi utan också av totalitärt styre och av en skriande social och ekonomisk orättvisa.

Och av korruption och mygel!

Få samhällssystem i historien torde varit så genomsyrade av korruption bland de styrande, som just de byråkratiserade samhällen som vi benämner stalinistiska.

Inga privilegierade samhällsskikt har någonsin under historien kunnat upprätthålla sin

position i samhället utan att förtrycka dem som arbetar.

De stalinistiska samhällena utgör inget undantag. Tvärtom tävlar de med kapitalismens mest brutala samhällsform — fascismen — i detta avseende.

Men historien känner heller inget samhällssystem där det arbetande folket likgiltigt låtit sig förtryckas.

Inte heller på den punkten utgör stalinismen något undantag. Oppositionella stämningar har ständigt funnits bland folket. Ibland har de fått organiserade uttryck. Regelbundet har de lett till explosioner, där arbetarmassorna gått ut i öppen kamp mot byråkratins maktpositioner.

Än så länge har dessa kraftmätningar — som i Polen och Ungern 1956, Tjeckoslovakien 1968 eller Polen 1970 och 1976 — inte lett fram till någon arbetarseger.

Men varje gång en sådan utmaning skett har socialismens ursprungliga idéer med en mäktig kraft trängt sig fram i samhällets offentlighet.

Den socialistiska rörelse Fjärde Internationelen utgör har sin historiska utgångspunkt i kampen mot det byråkratiska härskaresystemet i Sovjet och Östeuropa.

I lika många decennier som stalinismen i dessa länder för-trampat idén om en demokratisk socialism, i lika många decennier har revolutionära socialister kämpat för dess förverkligande.

Det är övertygelsen om att en socialistisk samhällsomvandling enbart kan äga rum under fördjupade former av demokrati — de arbetande massornas demokrati — som idag mer än någonsin gör den revolutionära socialismen till ett livskraftigt, ja livsnödvändigt alternativ till socialdemokrati, stalinism och s k eurokommunism.

Den socialistiska samhällsomvandlingen är den första i historien som är ägnad att ersätta ett minoritetsvälde med ett majoritetsstyre. Den överväldigande majoriteten av människorna i samhället ska få möjligheter att på ett aktivt sätt dagligen delta i samhällets skötsel, och reella möjligheter att kontrollera också de stora och avgörande dragen i samhällsutvecklingen.

Detta förutsätter naturligtvis att den kapitalistiska marknadsekonomin upphävs. I detta slag av ekonomi styrs nämligen den ekonomiska utvecklingen i huvudsak av det privata vinstintresset, dvs profithungern hos de kapitalägare som kontrollerar produktionsmedlen, fabriker och maskiner.

Kapital investeras där det är möjligt att göra profit. Om produktionen sedan tjänar viktiga mänskliga behov är en underordnad fråga. Knappast någon förnuftig människa kan undgå att se vilka effekter detta får på det s k varuutbudet i det västerländska samhället: skor, anpassade till fötterna på icke-existerande varelser; en ohejdad bilism och miljöförstörande aluminiumburkar för att ta ett av de senaste exemplen.

När företag, eller ibland hela branscher, inte längre är lönsamma för kapitalägarna skärs produktionen ner, eller slopas helt och hållet. Även om produktionen tillgodoser viktiga mänskliga behov. Kapitalisterna föredrar att flytta över sina tillgångar till andra företag där profiten är högre.

I dagens Västeuropa ser vi en effekt av dessa ekonomiska lagar: uppskattningsvis tio miljoner människor tillhör de registrerade arbetslösa skara!

Hur många nyttigheter skulle inte dessa tio miljoner människor kunna producera? Och det i en värld där varubristen, ja till och med livsmedelsbristen, ständigt är akut!

Det räcker med sunt förnuft för att inse att det samhällssystem vi lever i här i Västeuropa är fullkomligt vansinnigt när det gäller användning och hushållning av samhällets tillgångar.

Det är också självklart att det vore *möjligt* med en annan tingens ordning, om samhällsutvecklingen inte fick styras av det privata vinstintresset, utan i stället planeras utifrån

mänskliga behov.

En i sina huvuddrag samhällsägdd ekonomi är en grundläggande förutsättning för att en sådan planering skall vara möjlig.

Det tillhör de östeuropeiska samhällenas förtjänst att de har skapat denna förutsättning, genom att avskaffa det kapitalistiska ägandet till fabriker och maskiner.

Men för att en planerad samhällsekonomi skall fungera tillfredställande krävs inte bara att maskiner och fabriker är förstatligade. Det krävs dessutom att de människor som jobbar i fabriker, liksom alla de människor som skall använda produkterna, får vara med och utföra den ekonomiska planeringen.

Detta är otänkbart utan en *socialistisk demokrati*.

I en socialistisk demokrati har materiella och organisatoriska förutsättningar skapats för denna folkets medverkan och kontroll över samhällsutvecklingen.

Materiella förutsättningar innebär ett så ekonomiskt utvecklat samhälle att människorna inte behöver använda hela arbetsdagen för att producera alla samhällets varor.

Organisatoriska förutsättningar innebär bl a att alla de skrankorna framför allt av ekonomisk och social art — som idag omgärdar de demokratiska fri- och rättigheterna brutits ned. Yttrande- och tryckfriheten ska inte vara avhängig den privata egendomen. Arbetarnas fackliga rättigheter — inklusive strejkrätten — ska inte klavbindas av några tvångslagar.

Organisatoriska förutsättningar innebär också att ett helt nytt system upprättas för att styra och administrera samhället. I Sverige fattas än idag de viktigaste politiska besluten i bankmännens och industrimagnaternas slutna direktörsrum. De näst viktigaste besluten i parlamentariska församlingar — riksdag och kommunfullmäktige. Här undslipper politikerna den dagliga kontrollen från de människor som genom sina röster givit riksdagsledamöterna och kommunfullmäktigeledamöterna deras mandat.

I en socialistisk demokrati måste de politiska och ekonomiska institutionerna vävas samman. Uppdelningen i bolagsrum och parlamentariska församlingar upphävas.

De diskuterande, beslutande och verkställande institutionerna i samhället måste utgå från de platser där varorna tillverkas och konsumeras: dvs från fabriker och bostadsområden.

Fabrikskommittéer samt bostads- och kvarterskommittéer — som organiserar alla människor i en given fabrik eller i ett visst bostadsområde — ges en vittgående självbestämmanderätt vad gäller verksamheten och det folkliga livet på lokal nivå.

Människornas bestämmanderätt och kontroll över samhällsutvecklingen måste emellertid också gälla helheten. Därför måste fabriks- och bostadskommittéer samordnas på kommunal, regional, nationell och internationell nivå i demokratiska arbetarråd.

Arbetarrådets uppgift är både att fatta de övergripande besluten för samhällenas utveckling, och att administrera och kontrollera beslutens genomförande.

Det är omöjligt att förutse exakt vilka förhållanden som kommer att skapas mellan olika folkvalda organ i ett socialistiskt samhälle. Men några övergripande principer måste ändå gälla om den kvalitativa skillnaden med dagens västerländska — eller borgerliga — demokrati skall förverkligas.

Således måste delegaterna till de kommunala arbetarråden utses genom hemliga och fria val i fabriker och bostadsområdena. Arbetarråden kommer därigenom att bestå av valda representanter från kommunens fabriks- och bostadskommittéer. Den fastställda mandattiden för dessa representanter måste minimeras. Dessutom ska principen om avsättbarhet, när helst den valde representanten inte längre har sina väljares förtroende, gälla.

Inom det system av arbetarråd, som utgör ryggraden i samhällets organisation, kommer självfallet olika politiska partier och grupperingar att kämpa om inflytandet. I arbetarrådens tidningar och i övriga massmedia kommer alla dessa partier och grupper att få komma till tals. Lika självklart kommer resurser för egna partitidningar och propagandamaterial att ställas till förfogande för samtliga dessa grupperingar. Endast bristen på papper och nödvändigheten av en ekologisk hushållning kan här verka inskränkande, bortsett från lagstiftning som förbjuder exempelvis rasistisk propaganda och hets mot folkgrupp.

Det vi här talar om har många gånger avfärdats som en utopi — som något man kan drömma om, men som aldrig kan fungera i verkligheten.

Ändå har arbetarklassen gång på gång under sin historia upptäckt, glömt och återupptäckt denna demokratiska organisering av samhället och — låt vara under kortare perioder — bevisat att utopin kan bli till verklighet; att socialismen är möjlig.

Det senaste året har de nicaraguanska arbetarna, lantarbetarna och fattigbönderna påbörjat uppbygget av ett nytt samhälle där många av dessa principer, trots nöd och fattigdom, är vägledande.

I den samhällsomvandling som sommaren och hösten 1980 påbörjats i Polen har arbetarnas kamp klart visat att det är mot en sådan demokratisk socialism som deras kompassnål pekar.

I Sovjet och de andra byråkratiserade staterna i Östeuropa är den socialistiska samhällsomvandlingens syfte att frånta byråkratin dess enväldiga kontroll över samhället, och att därvid återge arbetarna de mest grundläggande demokratiska fri- och rättigheterna. All erfarenhet av arbetarklassens kamp mot stalinismen visar att återerövrandet av dessa fri- och rättigheter går hand i hand med upprättandet av en genuin socialistisk demokrati, av det slag vi skisserat ovan.

Händelserna i Polen 1980 bekräftar detta påstående.

Det är därför Europas arbetare idag riktar sina blickar mot Polen och den kamp som där pågår mellan den styrande byråkratin och majoriteten av folket. I dagens Europa är det i Polen, som den socialistiska visionen om arbetarklassens frigörelse fått fotfäste i en samhällsomdanande utveckling.

Utsikterna för en socialistisk seger över det byråkratiserade samhällssystemet i Östeuropa är denna gång större än vid tidigare arbetarrevolter i öst.

Sönderfallet inom det en gång så enhetliga Sovjetsystemet är idag större än någonsin. Det är svårare för ledarna i Kreml att samla alla sina 'allierade' till militära attacker. På grund av de samhällskriser som idag ligger under ytan i flera av de östeuropeiska länderna, inklusive de sociala spänningarna inom själva Sovjet, skulle ett militärt ingripande i Polen idag, hota att spränga hela den sovjetiska intressesfären i bitar.

Också de polska arbetarnas utgångsläge är idag bättre än vid någon tidigare revolt i öst. Byråkratin i det egna landet har under den senaste tioårsperioden förlorat resterna av den politiska prestige den tidigare åtnjöt. Samtidigt har arbetarna samlat på sig en mängd nya politiska och organisatoriska erfarenheter.

Allt detta inger stora förhoppningar för alla anhängare av en demokratisk socialism.

Men det finns ingen anledning att ta ut några som helst segrar i förskott.

Vi är övertygade om att den process som nu pågår i Polen — och som i sin första fas ledde fram till bildandet av den mäktiga fackföreningsrörelsen Solidaritet — i allt skarpare form kommer att ställa frågan om hela den samhällseliga makten på dagordningen.

En diktatur som den östeuropeiska kan aldrig tillåta en samhällselig demokratiseringsprocess, än mindre upprättandet av en socialistisk demokrati, av det slag de polska arbetarna i dag

strävar emot.

Den avgörande konfrontationen ligger därför ännu i framtiden.

Den pånyttfödda polska arbetarrörelsen står utan tvivel det kommande halvåret inför uppgifter av en större svårighetsgrad och av en mer komplicerad art, än vad den tagit itu med det halvår som nu ligger bakom oss.

Om deras kampväg även i fortsättningen kommer att kantas av segerstatyer, såsom upprättandet av ett arbetarnas minnesmonument i Gdansk i början av december, kommer Polen 1980 att bli en symbol för inledningen till den socialistiska revolutionen i Europa.

Om deras kampväg slutar med ett nederlag — som i så fall kommer att vara blodigare och mer våldsamt än de händelser för exakt tio år sedan, då arbetare vid Östersjökusten mördades på öppen gata av utsända militärtrupper, över vilka 1980 års minnesmonument restes i Gdansk — ska de polska arbetarna slunga Rosa Luxemburgs ord i ansiktet på byråkraterna i Kreml, Berlin och Warszawa:

— Er seger är byggd på lösan sand. Som en mullvad kommer revolutionen att arbeta vidare för att senare, än en gång basunera ut: Jag var, jag är, jag blir.

II. Polen under 70-talet: En förberedelse.

Det stod under andra hälften av 70-talet klart att de östeuropeiska samhällena under 80-talet skulle gå en serie sociala kriser till mötes. Den grund som 70-talets relativt stabila utveckling vilat på, började nämligen att smulas sönder.

De östeuropeiska regimerna hade i slutet av 60-talet eller början av 70-talet i praktiken slutit ett socialt kontrakt med arbetarklassen. I utbyte mot politiskt och socialt lugn lovade man arbetarna en ständigt stegrad levnadsstandard.

Liksom i de kapitalistiska länderna tornade emellertid en rad ekonomiska svårigheter upp sig. Och liksom i Västeuropa började makthavarna i öst att lösa de ekonomiska bekymren genom att vältra över bördan på de arbetande.

Idag, en bit in på 80-talet talar man i ett flertal östeuropeiska länder öppet om åtstramningspolitik och reallönesänkningar.

Än så länge har de sociala reaktionerna, med undantag av Polen, varit ganska få från arbetarnas sida i de östeuropeiska länderna. Men det finns goda skäl att anta att de sociala spänningar som finns inom alla länder i östblocket under de kommande åren stiger upp till ytan också i andra byråkratiserade stater i öst.

Det var emellertid ingen tillfällighet att det var de polska arbetarna som reagerade snabbast på den nya ekonomiska situationen. Dels är Polen det land där den ekonomiska utvecklingen varit mest obarmhärtig, dels fanns det i Polen en arbetarklass som under 70-talet samlat en rad kamperfarenheter och därigenom delvis paralyserat byråkratin på den politiska nivån.

På sätt och vis tog de polska arbetarna sommaren 1980 bara vid där kampen avstannat tio år tidigare, 1970/71. Den avgörande skillnaden var mera erfarenheter, bättre organisering och större manöverutrymme gentemot en försvagad byråkrati.

I ett längre historiskt perspektiv hör det dessutom till saken att den polska arbetarklassen är den enda som av stalinismen inte tillfogades något stort och avgörande nederlag. Inom den polska arbetarklassen har det ständigt funnits en stark underström av antistalinistisk opposition. Ja, så stark att den redan vid folkdemokratins upprättande efter det andra världskriget, tvingade den kommunistiska partiledningen att deklarerera att den inte tänkte överföra det sovjetiska systemet till Polen.

Den historiska utvecklingen blev nu visserligen något annorlunda. Men den starka antistalinistiska underströmmen fanns kvar, och det dröjde inte så många år innan den första gången blossade upp, sommaren och hösten 1956.

Den man som då, för andra gången under efterkrigstiden, fördes fram till makten av arbetarna var Wladyslaw Gomulka. De förhoppningar om en demokratisk socialism som många människor i Polen knöt till hans person, visade sig emellertid blott vara illusioner.

Gomulka var visserligen inte någon gammal stalinist. Men han var en gammal byråkrat, och han hyste aldrig någon strävan att i grunden förändra de maktförhållanden som samhället vilade på.

Gomulka fick sin slutliga dom av arbetarna 1970. När han söndagen den 12 december tillkännagav prishöjningar på livsmedel med i genomsnitt 30 procent utlöstes en våg av strejker över hela Polen.

Redan på måndagen höll tretusen arbetare ett massmöte inne på Leninvarvet i Gdansk. Efter två dagar omfattade strejkerna hela Östersjökusten. På torsdagen hade de spridit sig till södra Polen där arbetare i bl a Krakow och Wroclaw gick i strejk. Dagen därpå lade också tusentals arbetare i huvudstaden ifrån sig sina verktyg.

I Gdansk och Gdynia kommenderades redan de första strejkdagarna polis och militär ut mot de strejkande och demonstrerande arbetarna. Tusentals människor fick sätta livet till vid dessa sammandrabbningar.

Helgen den 19-20 december tvingades Gomulka att avgå. Han efterträddes av Edward Gierek som omedelbart införde ett tvåårigt prisstopp på alla livsmedel.

Den strejkrörelse som påbörjats som en protest mot Gomulka fortsatte emellertid en bra bit in på det nya året. Och den antog en alltmer politisk karaktär. Arbetarna formulerade inte bara krav på lönekompensationer för prishöjningarna utan också på ökad arbetardemokrati och fria fackföreningar.

När så 15 000 arbetare i slutet av januari 1971 gick ut i sittstrejk på varven i Szczecin inträffade det näst intill otroliga: den nye partiledaren, Gierek, åkte upp till varvet för ett direkt möte med arbetarna.

Eftersom detta stormöte mellan tusentals strejkande arbetare och ledaren för Polens Förenade Arbetarparti spelades in på band, vet vi exakt vad som sades och vilka löften som gavs.

Ordföranden, en av arbetarna på varvet, öppnade mötet:

— Jag ber om ursäkt, sade han, för de provisoriska förhållanden kvällens möte äger rum under. Jag är ledsen, men i framtiden ska vi vara bättre...

Han hann inte avsluta sin mening innan Gierek sträckte på sig, och sa:

— I framtiden kommer det inte att finnas behov av att anordna några möten liknande detta.

De tusentals arbetarna i salen protesterade. Sorlet tystnade inte förrän Baluka, strejkkommitténs ordförande, gick upp på podiet för att presentera arbetarnas krav i tolv punkter.

Diskussionen tog vid. Arbetare efter arbetare steg upp. De redogjorde för sina arbetsförhållanden, sina levnadsvillkor och det rättvisa i kraven.

Gierek slingrade sig och lovade i dimmiga ordalag att försöka gå arbetarna till mötes, bara de jobbade.

Arbetarna var tveksamma till Giereks löften, men de gav honom en chans:

— Enligt min mening, sade en av arbetarna från avdelning K-2, har kamrat Gierek inte lovat oss någonting...men vi måste ge honom en chans. Låt oss åtminstone ge honom ett eller två

år...

Idag vet vi att Edward Giereks ord inne på Warski-varvet den 25 januari 1971 var just bara löften.

Vi vet också att arbetarna vid varven och andra arbetsplatser i Polen i längden inte lät sig nöjas med tomma ord. Tio år senare kom Gierek att störtas från sin post som partiledare på exakt samma sätt som hans föregångare Gomulka.

Det är inte så underligt att Gierek sommaren 1980, medan ministrar och viceministrar flög i skytteltrafik till Szczecin och Gdansk föredrog att stanna i Warszawa.

När Gierek lämnade Warski-varvet 1971 kunde han nog aldrig drömma om att hans politiska karriär skulle ända på det sättet. Gierek och den nya ledning han omgav sig med hade nämligen dragit upp en ekonomisk och politisk strategi för 70-talet, som de trodde skulle lösa de sociala spänningarna i Polen.

Denna strategi gick ut på att så snabbt som möjligt sopa de demokratiska kraven under mattan, men i stället erbjuda arbetarna en ständigt stegrad levnadsstandard.

Detta var inte möjligt utan en ordentlig modernisering av den polska industrin. För att påskynda en sådan modernisering började Polen i allt snabbare takt att importera utvecklad teknologi från Västeuropa och USA.

Denna import kostade mycket pengar. Ja, ju mer inflationen tilltog i väst ju dyrare blev det.

När ett land i Östeuropa köper varor från väst måste de betala med västvaluta. Sådan erhåller de naturligtvis genom att sälja sina egna produkter i väst, alltså genom export.

Det var också detta som var den polska ledningens tanke. Att finansiera den växande importen med en ökad export. Man räknade kallt med att under de första åren av 70-talet få underskott i handelsbalansen — dvs ha en större import än export. För att finansiera detta underskott tog den polska regeringen upp lån i Västeuropa och USA. Senast i mitten av 70-talet räknade emellertid de polska ekonomerna med att utvecklingen skulle svänga. Polen skulle åter bli ett land som exporterade mer än man importerade. Till skillnad från 60-talet skulle dessutom exporten till största delen bestå av högvärdiga industriprodukter.

Genom denna omvandling av industrin och genom denna utveckling skulle grunden läggas till en ekonomisk utveckling som garanterade de polska arbetarna en jämn stegring av levnadsstandarderna.

Under de första åren av 70-talet såg det också ganska gynnsamt ut för Giereks ekonomiska strategi. Polen genomlevde en ekonomisk tillväxt som aldrig förr. Investeringarna fördubblades jämfört med andra hälften av 60-talet. Största delen inriktades mot den tunga industrin — den som så småningom genom ökad export skulle bära upp kostnaderna men betydande investeringar gjordes också inom konsumtionsvaruindustrin. Det blev lättare att skaffa sig TV, tvättmaskin, stereo och liknande varor.

Enligt den offentliga statistiken ökade den samlade nationalprodukten i Polen årligen med tio procent mellan 1970 och 1975. Också reallönerna, som i slutet av 60-talet sannolikt sjunkit, steg kraftigt. Enligt officiell statistik med ca åtta procent per år.

Den ekonomiska utvecklingen såg alltså gynnsam ut. Den hade emellertid en baksida.

Polen handlade hela tiden på krita. Och ju längre tiden gick ju mer ovisst blev det om man någonsin skulle kunna betala tillbaka skulderna.

Visserligen steg Polens handel med de kapitalistiska länderna snabbt. Men mest var det importen som steg. 1970 hade närmare 70 procent av Polens import kommit från Öst (Comecon-länderna). 1975 hade siffran sjunkit till 45 procent. Däremot gick båda årtalen ca

60 procent av Polens export till länderna inom Comecon.

Och vad mer var: På samma sätt såg det ut både två, tre och fyra år senare!

Den förväntade stora exportökningen till de kapitalistiska länderna uteblev. Framför allt misslyckades Polen med att bli ett land som exporterade verkstadsprodukter till Västeuropa och USA. I stort sett såg den polska exportens fördelning på olika varugrupper likadan ut 1979 som 1970 (se tabell 1).

Underskottet i handelsbalansen med de kapitalistiska länderna minskade inte, utan ökade i mitten av 70-talet. 1976 var det uppe i rekordsiffran 10 000 miljoner zlotys (700 zl = 100 kr) (se tabell 2).

I stället för att börja betala tillbaka på de utländska lånen tog Polen under andra hälften av 70-talet nya och större lån. Resultatet blev att utlandsskulden ökade språngartat. 1980 var Polen ett av världens mest skuldsatta länder. Utlandsskulden uppgick till den gigantiska siffran av 80 miljarder svenska kr. Bara för att betala räntorna på dessa lån skulle Polen vara tvunget att använda nästan samtliga inkomster landet fick genom sin varuexport till väst!

Det var många ekonomer som de första åren av 70-talet talade om det 'polska miraklet'. Men redan i mitten av decenniet stod det klart vartåt Giereks ekonomiska strategi bar hän.

Också för Gierek själv och hans partiledning.

Man började dra in på investeringarna för att spara pengar. Framför allt sparade man inom den sociala sektorn. Det i decennier eftersatta bostadsbyggandet blev ännu mer eftersatt och den redan dåliga sjukvården blev ännu sämre. Man drog också in på industriinvesteringarna. Vilket självfallet inte gynnade produktiviteten och den ekonomiska tillväxten, som snart började visa sjunkande siffror.

Till sist försökte Gierek med det som makthavare brukar försöka med när det ekonomiska läget försämras: en generalattack mot arbetarnas levnadsstandard. Grunden för det kontrakt som den polska partiledningen slutit med arbetarklassen 1970 hade definitivt rämnat.

Den första större attacken kom i juni 1976. Sedan en tid tillbaka hade regimen dragit undan varor, däribland kött, från hemmamarknaden för att i stället skicka iväg dem på export. Som en slags kompensation för den uteblivna exportökningen av industrivaror.

För att stabilisera den ständigt stigande efterfrågan på livsmedel inne i landet beslöt parti-ledningen och regeringen att drastiskt höja livsmedelspriserna.

Arbetarna i Radom och Ursus, två städer söder om Warszawa, svarade omedelbart med strejk. Några dagar senare förekom arbetsnedläggelser över hela Polen. I huvudstaden strejkade bl a de 15 000 arbetarna vid den stora bilfabriken FSO-Zeran.

Regeringen tvingades än en gång till reträtt. Prisstoppet från 1971 fick ligga fast, åtminstone formellt. Liksom i Sverige hittade regimen snart på en rad sätt att genomföra smyghöjningar.

Efter dessa händelser 1976 stod det klart att Gierek försatt den chans varvsarbetarna givit honom fem år tidigare. Han tvingades inte avgå, men han förlorade det politiska förtroende han tidigare erövrat. Han visade sig vara av samma skrot och korn som de andra ledarna: en inbiten byråkrat.

När kölvattnet efter junistrejken lagt sig plockade Gierek som god byråkrat också fram den välkända knölpåken. Arbetare som stått i spetsen för kampen avskedades och fängslades. Med våld tänkte partiledningen återställa sin förlorade auktoritet.

Också med detta misslyckades den grundligt.

Resultatet blev i stället att en organiserad opposition såg dagens ljus. I Warszawa tog några intellektuella initiativet till en försvarsorganisation för de förföljda arbetarna. På så sätt

uppstod en organisation som idag är allmänt känd både inom och utom Polen: KOR.

Det innebar att starka band började knytas mellan grupper av intellektuella och de mest radikala arbetarna. Så småningom startades en tidning — *Robotnik* (Arbetaren) som informerade om viktiga händelser på arbetsplatserna.

I stället för att stärkas kom härigenom byråkratins maktställning ytterligare att försvagas. Den stod till synes utan möjligheter att stoppa den utveckling som påbörjats. KOR startade en informations- och diskussionsbulletin och en hel rad underjordiska tidskrifter dök upp. Illegala förlag började ge ut böcker som aldrig förr. Till dessa förlag hörde bl a Nowa, som idag är känt som den polske utgivaren av årets nobelpristagares böcker.

Visserligen förekom det regelbundet husundersökningar och arresteringar av de kända medlemmarna i oppositionen. Men i stort sett skapades dessa år ändå i Polen ett politiskt klimat som var så pass öppet att alla de oppositionella frön som såtts 1970/71 och 1976 kunde gro och växa under relativt gynnsamma betingelser.

Det är viktigt att ha detta i minnet om man ska förstå den oerhört välorganiserade form som 1980 års uppblossande sociala strider omedelbart tog sig.

De var helt enkelt förberedda genom tio års kamp, erfarenhet och diskussioner.

I slutet av 70-talet stod det klart att utvecklingen i Polen snabbt närmade sig en ny urladdning. Det var egentligen bara frågan om när och i exakt vilka former den skulle ske.

Svaret kom sommaren 1980. Än en gång var det regeringens försök att höja livsmedelspriserna som kom att utgöra startpunkten.

III. Från 1 juli till 31 augusti

Det var den 1 juli 1980 som den polska regeringen tillkännagav stora höjningar av livsmedelspriserna.

Innan regeringen gick ut offentligt med detta påbud hade den bett de regionala partikommittéerna att undersöka stämningarna bland de polska arbetarna. Vilka reaktioner skulle en drastisk höjning åstadkomma?

Partikommittéernas svar var lugnande.

Förlitande sig på partiets ”nära band med arbetarklassen” satte därför regeringen sina planer i verket.

Det visade sig dock att 'banden' inte alls var av det tänkta slaget. Redan samma dag som prishöjningarna offentliggjordes gick viktiga arbetargrupper ut i strejk. Liksom 1976 var det bl a arbetarna vid den stora traktorfabriken i Ursus som strejkade, men också arbetare på en rad andra platser i landet stängde av sina maskiner. På Leninvarvet i Gdansk gick arbetarna vid avdelning K1 ut i en kort strejk och skickade därefter en protestdelegation till regeringen.

Under några dagar i juli 1980 genomlevde så Polen sin första strejkvåg för året. De krav som ställdes var ekonomiska. Arbetarna ville ha löneförhöjningar med mellan 7 och 10 procent.

Regeringen tog det säkra före det osäkra. Den tillmötesgick kraven och drog tillbaka de annonserade prishöjningarna.

Det rörde sig emellertid bara om en taktisk reträtt. Den 8:e juli försökte man återigen höja priserna.

Resultatet blev en ny strejkvåg, mer omfattande än den första. Bland de stora fabriker som nu stannade befann sig bilfabriken FSO- Zeran i Warszawa. Strejker pågick runt om i landet månaden ut. Kulmen nåddes den 17 juli då arbetarna i staden Lublin i sydöstra Polen, under

ledning av järnvägsarbetarna, genomförde en generalstrejk.

För första gången fick nu byråkraterna en vink om vartåt den påbörjade kampen kunde leda. Vid sidan av de ekonomiska kraven restes nämligen en rad politiska krav. Arbetarna i Lublin krävde nyval i fackföreningsrörelsen och en allmän demokratisering av facket. De angrep också bl a säkerhetspolisens och militärens materiella privilegier och krävde att de special-affärer — de s k kommersiella affärerna — där bristvaror kunde köpas till högre priser, skulle avskaffas.

Regeringen höjde tonen en aning. Hotade med den ryske björnen. Men gav efter för samtliga lönekrav i hopp om att därvid kunna dämna upp det rådande missnöjet.

Lavinen var emellertid i rullning. Arbetarna tilltvang sig inte bara lönehöjningar. De övade sig också, än en gång, i demokratisk självorganisering. Och framför allt: de samlade på sig självförtroende. De visade för sig själva att de var förmögna att slå tillbaka byråkratins attacker på deras levnadsstandard.

Därifrån var inte steget långt till att själva attackera byråkratins privilegierade maktställning. Det behövdes bara att någon arbetargrupp ställde sig i spetsen för den attacken.

Inte oväntat blev det de kamperfarna varvsarbetarna vid Östersjökusten som tog på sig den uppgiften.

Torsdagen den 14 augusti började strejken vid Leninvarvet i Gdansk. Den omedelbara anledningen till strejken var avskedandet av Anna Walentynowicz, en kvinna som jobbat i 30 år på varvet och som varit med i ledningen för arbetarnas kamp redan 1970.

Från denna dag stod politiken i förgrunden för de polska arbetarnas kamp.

För att visa att det inte var första gången man var ute i kamp krävde varvsarbetarna att ett monument skulle resas i Gdansk till ära över de arbetare som tio år tidigare fallit offer för militärens kulor.

På måndagen den följande veckan spred sig strejken till hela Gdansk-Gdynia-Sopot-området. Leninvarvets arbetare var sedan 1970/71 kända för hela den polska arbetarklassen som en förtrupp i kampen. Många arbetare vid andra företag slöt nu därför upp bakom arbetarna på Leninvarvet. Redan på fredagen hade de första representanterna från andra arbetsplatser anlant till varvet för att be deras strejkkommitté att försöka samordna kampen.

En organisering tog därigenom sin början som snabbt kom att utveckla sig till ett begynnande arbetarråd för det s k trestadsområdet, Gdansk, Gdynia och Sopot.

Redan kvällen den 17 augusti upprättades en gemensam strejkkommitté bestående av representanter från 21 företag. Denna kommitté kallade sig MKS — Den Samordnade Strejkkommittén. Den sammanställde en kravlista där de politiska frågorna stod i förgrunden. Det gällde krav på fria och av stat och parti oberoende fackföreningar, krav på strejkrätt och upphävande av censuren och krav på att politiska fångar skulle släppas fria. Slutligen krävde den samordnade strejkkommittén att få förhandla direkt med regeringen.

Upprättandet av MKS i trestadsområdet innebar ett språng i kampens utveckling. En organisatorisk struktur hade därmed skapats som var stark nog att formulera och ta strid om de livsviktiga politiska kraven.

MKS i Gdansk-Gdynia-Sopot utvecklades snabbt. Efter bara någon dag deltog representanter från 190 företag i kommitténs möten. I slutet av veckan hade antalet stigit till 314. Dessutom spred sig strejken också mycket snabbt till andra delar av Östersjökusten, och i Szczecin tog arbetarna över organisationsmodellen från Gdansk.

MKS i trestadsområdet kom under de följande veckorna att fungera alltmer som ett arbetarråd i klassisk bemärkelse. Varje företag valde två delegater till den kommitté som ständigt var

församlad i en av hälsoavdelningarnas salar inne på Leninvarvet. Denna arbetarkommitté utsåg inom sig ett presidium bestående av nitton personer.

De uppgifter som MKS skötte var inte bara de förhandlingar med regering och företagsledning som ganska snart kom igång utan också en hel rad andra saker.

Man organiserade upp ordningsvakterna. De som hade rätt att passera in på varvet erhöll en speciell passersedel.

Till dem som fick denna rätt hörde också den inhemska och internationella pressen. Således var arbetarkommittén tvungen att organisera en press- och informationstjänst. Denna informationstjänst ombesörjde från och med 23 augusti dessutom utgivandet av en daglig informationsbulletin — Solidarnosc.

Varvet var ockuperat och arbetarna bodde hela tiden inne på området. Därför krävdes organiserade fritidsaktiviteter.

Inne på varvet förekom därför inte bara otaliga politiska diskussioner. Där organiserades också religiösa mässor, konserter och teaterföreställningar.

MKS styrde inte bara vad som skedde inne på Leninvarvet utan i praktiken hela trestadsområdet.

Man såg till att de nödvändiga kommunikationerna till förstäderna och ytterområdena fungerade. Man var mån om att livsmedelsdistributionen inte skulle lida några avbräck. Man utfärdade och övervakade totalt spritförbud i hela regionen.

Fabriker som producerade sådant som var nödvändigt för att hålla strejken och det allmänna livet igång fick specialtillstånd av MKS-presidiet för att fortsätta produktionen. Samtidigt deltog dessa arbetsplatser med valda delegater i MKS arbetarkommitté inne på Leninvarvet.

På varje strejkande och flera arbetande företag utanför varvet upprättades en strejkkommitté som dagligen hölls informerad, via sina delegater i MKS, om vilka beslut som fattades i den Samordnade strejkkommittén. På så sätt fanns en ständig länk mellan alla strejkande och den ledning de valt för kampen.

Vad som skedde vid den polska Östersjökusten dessa veckor var ingenting annat än en uppvisning av arbetarklassens förmåga att organisera samhällets styre efter socialistiskt demokratiska principer. Detta slag av organisering skulle de kommande veckorna dessutom sprida sig till allt fler områden i Polen.

En ny samhällsmakt var på väg att växa fram.

Utan att våga en fysisk attack mot de strejkande arbetarna försökte regeringen den första veckan med en skrämsel-och förhalingstaktik.

Osäkerheten inom partiledningen var av allt att döma stor. I polska massmedia kunde man dessa dagar se hur pendeln svängde mellan hets och hyllningar till de strejkande från den ena dagen till den andra. Vad som pågick var starka slitningar mellan olika delar av byråkratin.

När varvsarbetarna i Gdanskområdet strejkat en vecka var det uppenbart att regeringen misslyckats med sitt försök att splittra upp arbetarna. Söndagen den 24 augusti sammanträdde partiets centralkommitté. Det var hög tid att staka ut en ny taktik.

Mötet resulterade i en radikal ommöblering inom de högsta leden. Nästan halva politbyrån fick silkessnöret och en reformfalang inom partiet under ledning av Stefan Olszowski och Tadeuz Grabski stärkte sin ställning, utan att för den skull ta över partiledningen. Också inom regeringen skedde stora förändringar. Både landets premiärminister Edward Babiuch och en av hans viceministrar, Tadeuz Pyka som under den gångna veckan varit ansvarig för kontakterna med de strejkande arbetarna, tvingades avgå.

Den nya linje som nu stakades ut innebar att regeringen erkände MKS som förhandlingspartner.

Det var tydligt att den parallellmakt som arbetarna vid Östersjökusten skapat började få återverkningar över hela landet. Ja, till och med hotade regeringens och partiledningens existens.

Den kommande veckan tömdes praktiskt taget Warszawa på höga regeringsledamöter och politbyråmedlemmar. De flög i skytteltrafik till Östersjökusten för att delta i olika förhandlingar med de strejkande arbetarna.

Dessa förhandlingar formade sig till en uppvisning inför hela världspressen hur ett enigt arbetarkollektiv kan utnyttja sin styrka under själva förhandlingarna.

Arbetarnas representanter inne på Leninvarvet accepterade inga hemliga förhandlingar. De krävde att alla arbetare hela tiden skulle ha full insyn i vad som pågick.

De första dagarna gick förhandlingarna ut över varvet och staden genom de högtalارانläggningar som MKS lät montera upp. Inte ett ord från vice premiärministern Jagielski, som ledde regeringsdelegationen, eller från arbetarnas chefs förhandlare Lech Walesa, undgick de arbetare som förhandlingarna berörde. Senare krävde och genomdrev MKS att förhandlingarna skulle sändas ut på radionätet i provinsen!

Den förhandlingsdelegation som arbetarna utsett var hela tiden underställd det stora rådet bestående av två delegater från varje företag. I dagliga sessioner diskuterade detta råd vad som var acceptabelt och vad som var oantagbart.

Det var uppenbart att detta förhandlingssätt gynnade arbetarnas sak. Varje försök från regeringens utsände, Jagielski, att slingra sig, avslöjades obarmhärtigt. Han tvingades ständigt på defensiven. Det var också ett sätt för de strejkande arbetarna att utöva kontroll över de egna förhandlarna.

Regeringen hade uppenbarligen slagit till reträtt. Men den hade inte givit upp. Den räknade med att åstadkomma en uppgörelse med arbetarna vid Östersjökusten, som tillmötesgick deras ekonomiska krav och utlovade en serie politiska reformer, däribland en reformering av fackföreningsrörelsen. Den hoppades däremot fortfarande kunna undvika frågan om en helt ny och självständig fackföreningsrörelse, och den hoppades definitivt på att kunna undvika riksomfattande återverkningar.

Men regeringen hade hållit inne med politiska eftergifter för länge. De kort den nu försökte spela ut var inte längre några trumfkort. Kampen hade stärkt arbetarna. I diskussioner hade de utvecklat en alltmer klar insikt om vad kampen egentligen handlade om och vilka historiska möjligheter de nu fått i sin hand.

Kampen vid Östersjökusten var dessutom inte längre en lokal företeelse. Den följdes med intresse och stor sympati av arbetare och andra befolkningsgrupper över hela landet. De arbetare som tidigare varit ute i strejk — då i första hand för ekonomiska krav — tog nu till sig de politiska krav som restes i norr. Dessa arbetare dröjde med att gå ut i en ny strejk. Men många var de fabriker som sände delegater till Leninvarvet för att studera vad som hände och för att diskutera med ledningen för MKS.

Den 26 augusti, det var en tisdag, började så strejkrörelsen att sprida sig till andra delar av landet. I den stora industristaden Wroclaw i sydvästra Polen gick 12 000 arbetare vid en järnvägsfabrik i strejk. Några dagar senare strejkade i samma stad ytterligare 70 000 arbetare från sammanlagt mer än femtio fabriker. I likhet med arbetarna vid kusten upprättade den en Samordad Strejkkommitté, dvs en MKS.

De följande dagarna förekom strejker i Lodz, i Torun, Krakow, Koszalin, Bielsko-biala och

många andra platser. Nya MKS:er upprättades.

Fredagen den 29 kom så det som många väntat på. De polska gruvarbetarna gick ut i strejk. Det var 20 000 arbetare i koppargruvorna i Rudna, Sieroszowice och Polkowice som strejkade.

I slutet av denna vecka var det uppenbart att en fullständig generalstrejk höll på att utvecklas. En generalstrejk som omedelbart skulle ställa frågan om makten i samhället och kanske anta det direkta upprorets former.

För regering och partiledning fanns inget annat att göra än att kapitulera. Förhandlingarna inne på Leninvarvet forcerades. Förhandlingsordföranden, arbetarnas representant Gwiazda, läste upp arbetarnas krav — ett efter ett. En kort diskussion följde där Jagielski vanligtvis försökte slingra sig en stund ända tills han gång på gång tvingades uttala frasen ”Jag accepterar, jag skriver under”.

Söndagen den 31 augusti undertecknades sedan inför hela polska folket via TV-sändningarna överenskommelsen i Gdansk.

De polska arbetarna hade vunnit en historisk seger.

IV. Gdanskavtalet en historisk seger

Vad var det då som avtalet stadgade?

Arbetarna tillerkändes först och främst rätten att bilda nya, självstyrande fackföreningar och rätten att strejka.

De nya fackföreningarna skulle dessutom få rätt att ”delta i alla beslut rörande befolkningens levnadsstandard inklusive nationalinkomstens fördelning mellan konsumtion och investeringar”. Vidare skulle fackföreningen ha rätt att delta i ”den långsiktiga ekonomiska planeringen, investeringsbesluten och prissättningen”.

I en speciell klausul stadgades att de nya fackföreningarna skulle acceptera kommunistpartiets ”ledande roll i Polen” och inte försöka ”spela rollen av ett andra politiskt parti”. Men samtidigt tillerkändes de nya fackföreningarna sådana rättigheter att de med nödvändighet måste spela en politisk roll, om de skulle leva upp till dessa rättigheter.

De nya fackföreningarna skulle få rätt till ett eget förlag och regeringen lovade att inom tre månader genomföra en avsevärd lättnad av censuren.

Vidare garanterade regeringen frigivandet av alla politiska fångar, liksom att kyrkan i framtiden skulle få möjlighet att sända ut mässan över radionätet.

Vad gäller Polens svåra ekonomiska kris stadgade avtalet att myndigheterna ”åläggas att inom de kommande månaderna offentliggöra de grundläggande förslagen till en ekonomisk reform. En bred offentlig diskussion om denna reform ska äga rum. Fackföreningarna skall delta speciellt i de diskussioner som handlar om den socialistiska ekonomins organisering och om arbetarnas självstyre. De ekonomiska reformerna skall grunda sig på ett ökat oberoende för företagen och på verkligt deltagande i företagets skötsel av arbetarnas självstyre.”

Naturligtvis tvingades regeringen att gå med på en hel del av arbetarnas ekonomiska krav. Men det är betecknande för kampens utveckling under juli och augusti, att det var den punkt på vilken arbetarna var beredda till störst eftergifter.

En lång punkt i avtalet behandlade arbetsmiljön och hälsosituationen. I flera fall rörde det sig om mycket speciella krav för särskilda yrkesgrupper. Avtalet slog t ex fast läkarnas rätt till en ledig dag efter nattjänst. Där behandlades också allmänna miljökrav som att regeringen skulle arbeta för ”ren luft, oförstörd jord och friskt vatten”.

De senare formuleringarna och kraven visar klart vilken politisk roll som arbetarna vid Östersjökusten tagit på sig. När de förhandlade med regeringen företrädde de inte bara sig själva utan en majoritet av den polska befolkningen.

Ett annat exempel på detta är det avsnitt som behandlar böndernas situation:

— MKS kräver att det skapas verkliga möjligheter för utvecklandet av familj jordbruket — vilket utgör grunden för det polska jordbruket.

— MKS kräver att alla jordbrukare garanteras en lika stor tillgång till alla produktionsmedel.

— MKS kräver att sådana förhållanden skapas så att böndernas självstyre kan återupplivas.

De viktigaste vinsterna i Gdanskavtalet var givetvis rätten till fria fackföreningar, det hål som slagits i partiets pressmonopol samt de vittgående rättigheter som tillerkändes fackföreningarna.

Det fanns en uppenbar motsättning i avtalet mellan dessa vinster och de försäkringar om partiets ledande roll som gjordes.

Denna motsättning i avtalet speglade den övergångssituation som inleddes i september.

Det var möjligt att förutse att denna motsättning med nödvändighet skulle ge upphov till spänningar och konfrontationer. Det är idag möjligt att förutse att de polska arbetarna kommer att bli tvungna att spränga de yttersta ramar för verksamheten som Gdanskavtalet stadgade om deras kamp ska leda till seger.

Att respektera 'partiets ledande roll' innebär ingenting annat än att erkänna dess maktmonopol över samhällets utveckling, och att försöka inskränka sig till en renodlad ekonomisk försvarskamp.

En sådan inskränkning vore emellertid omöjlig i en planerad samhällsekonomi som Polens. Ty oavsett att planeringen är djupt odemokratisk så är *alla* ekonomiska frågor av en omedelbar politisk karaktär. Prissättning, lönebeslut och investeringsbeslut avgörs inte på samma sätt som i ett kapitalistiskt samhälle. Det är inte de fria marknadskrafterna som är bestämmande för utvecklingen utan de politiska besluten om hur samhällets resurser skall fördelas och användas.

Om därför den pånyttfödda polska arbetarrörelsen lyckades tilltvinga sig alla rättigheter som utlovades i Gdanskavtalet — dvs pressfrihet och insyn och medbestämmande i avgörande ekonomiska frågor — skulle den med nödvändighet komma att utmana partiets ledande roll.

Och när den utmanar partiets ledande roll skulle den samtidigt också utmana hela det maktsystem som byråkratin byggt upp för att skydda sina egna intressen.

Gdanskavtalet var därför redan när det undertecknades den 31 augusti 1980 historiskt.

De rättigheter som arbetarna däri tilltvingade sig var helt enkelt oförenliga med hela det byråkratiska samhällssystem som i decennier härskat i Polen.

Den polska partiledningen och regeringen hade tvingats godkänna ett avtal, som om det förverkligades, skulle utgöra ett direkt hot mot denna partilednings och denna regerings existens.

V. Från 1 september till 12 november.

När varvsarbetarna i Gdansk och Szczecin måndagen den 1 september återgick till arbetet var det fortfarande ovisst vilket gensvar de fria fackföreningarna skulle få i övriga delar av landet.

Regeringen hoppades ännu på att rörelsen skulle begränsa sig till norr.

Avgörande för den fortsatta utvecklingen blev emellertid den strejk som första veckan i september genomfördes i kolgruvorna i södra Polen. I övre Slask samordnade närmare hundra företag och gruvor sin strejkkamp på exakt samma sätt som tidigare skett i Gdansk-området.

Strejkerna i kolgruvedistriktet var helt enkelt en fortsättning på varvsarbetarnas kamp. De krav som restes gällde många lokala arbetsförhållanden. Gruvarbetarna ville ha kortare arbetstid och säkrare arbetsförhållanden. Men i centrum för kampen stod också här kravet på fria fackföreningar. Gruvarbetarna krävde att Gdanskavtalet skulle respekteras för hela landet.

Liknande strejker ägde rum också i andra delar av landet. I Bialystok nära den sovjetiska gränsen, i Lodz — den stora textilstaden och en av landets stora arbetarstäder, i Kalice osv.

Också nya skikt i samhället drog nu mera aktivt ut i kampen. I Warszawa bildade de konstnärliga utövarna en organisation som bl a krävde censurens avskaffande.

Inom skol- och universitetsvärlden upprättades ganska snart en fackförening i Warszawa. Studentorganisationerna ombildade sig till fria studentfackföreningar.

Också bland bönderna tog så småningom den nya organiseringen ordentligt fart.

En vecka efter Gdanskavtalets undertecknande var det klart att fria och självstyrande fackföreningar höll på att upprättas över hela Polen.

Regeringens och partiledningens försök att hejda denna utveckling innefattade en rad manövrer.

Dessförinnan var byråkratin emellertid åter tvungen att möblera om en del i de egna leden. Natten mellan den femte och den sjätte september sammanträdde partiets centralkommitté. En häftig strid utkämpades av allt att döma mellan den allt starkare Stefan Olszowskis falang och en mera moderat falang, vars talesman var Stanislaw Kania.

Att Edward Giereks huvud måste falla rådde ingen tvekan om. Frågan var vem skulle efterträda honom. I de första presskommunikéerna — som snabbt drogs tillbaka stod Olszowskis namn högst upp på listan. När det slutliga beskedet blev klart fram på småtimmarna stod dock Kania som segrare i den interna partistriden.

Den taktik som partiet under Kantias ledning nu drog upp innebar en klassisk kombination av moroten och piskan.

Genom en reformering av de gamla fackföreningarna hoppades man kunna integrera de nya fackföreningarna. Kanske siktade man på en hopslagning.

Redan den första september redogjorde partitidningen *Trybuna Ludu* för huvuddragen i de reformerade stadgarna för de officiella fackföreningarna.

”Fackföreningarnas aktivitet, hette det i denna artikel, ska baseras på demokratiska principer. Det innebär att fackföreningsvalen skall vara hemliga och antalet kandidater obegränsat.”

Man lovade också att de officiella fackföreningarna skulle förverkliga de vidsträckt rättigheter som fanns inskrivna i Gdanskavtalet:

— Fackföreningarnas makt kommer att utsträckas betydligt. Deras nya rättigheter gäller deltagandet i den ekonomiska planeringen, fördelningen av nationalinkomsten, medbestämmande över socialpolitiken, löne- och prispolitiken och alla andra angelägenheter som angår arbetarklassens levnadsstandard.

Man lovade vidare att fackföreningarna på företagsnivå skulle utrustas med vetorätt mot varje betydande förslag från företagsledningens sida.

I ett uttalande från de officiella fackföreningarnas centralförbund ett par dagar senare upprepades samma löften. Centralförbundets uttalande slutade med en uppmaning till landets arbetare att

stanna kvar i de officiella fackföreningarna:

— I vår klassmässiga fackförening finns det plats för var och en som ärligt önskar försvara de arbetande människornas intressen och som vill skydda det socialistiska fosterlandet.

Det var långtgående rättigheter som partiledningen lovade arbetarna om de stannade kvar i det officiella facket. Men för byråkratin fanns i detta läge inget val. Den satt vid styret i ett land som kallar sig socialistiskt och där de makthavande i decennier åberopat sig på arbetarnas stöd. När arbetarklassen nu i kamp visade vad den önskade och därigenom tvingat byråkratin på reträtt, var partiledningen tvungen att försöka tala med arbetarna på deras eget språk.

Alternativet skulle vara en total konfrontation. Därtill var byråkratin inte beredd.

Kanias politik innehöll som sagt emellertid inte bara morötter utan också en piska.

På olika sätt försökte man hota de arbetare som lämnade de officiella fackföreningarna och gick med i Solidaritet. Detta hot var i första hand av ekonomisk och social karaktär. Man utnyttjade helt enkelt det faktum att fackföreningarna i Polen — liksom i alla östeuropeiska länder fyller en viktigare social funktion än fackföreningarna i Västeuropa. I östeuropeiska länder har fackföreningarna hand om sociala fonder, de organiserar semesterbyar och semesterresor. De innehar också kreditkassor där medlemmarna kan låna pengar.

Det hot som nu spelades ut var att de arbetare som lämnade de officiella fackföreningarna automatiskt skulle mista dessa förmåner. Man skulle inte längre få ta några lån i kreditkassan och man skulle dessutom vara tvungen att omedelbart betala tillbaka allt man var skyldig. För en arbetare med en månadslön på kanske 5000 Zl. var det naturligtvis omöjligt att betala tillbaka en skuld på 2000 eller 3000 Zl, rör att inte tala 10 000 eller 15 000 Zl.

På flera fabriker gick tjänstemän från företagen eller ledare för de officiella fackföreningarna ut med flygblad där dessa hot klargjordes.

Ledningen för Solidaritet lyckades dock relativt snabbt slå tillbaka denna attack genom att visa att hoten stred mot polsk lagstiftning.

Denna piska från regeringens och partiets sida ven därför förgäves över arbetarnas ryggar.

Samtidigt med detta utspel gjorde byråkratin förnyade försök att avskilja den socialistiska oppositionen KOR från fackföreningsrörelsen. I tidningsartiklar stämplades KOR-medlemmar som ”antisocialistiska element”, som enbart försökte använda arbetarnas rättmätiga missnöje för att skapa oreda och antisocialistiska stämningar i landet. Det var en test för ledningen för den fria fackföreningsrörelsen. Skulle den reagera mot dessa attacker eller inte? Om inte, skulle regeringen säkerligen inte dra sig för att snabbt gå till handling och fängsla utvalda KOR-medlemmar. Solidaritets ledning reagerade dock och regeringen tvingades att — tillsvidare — inställa sina attacker. Regeringens och partiledningens försök att hejda Solidaritets tillväxt misslyckades. I slutet av september befann sig redan omkring sex miljoner arbetare i de nya fackföreningarna. Det var närmare hälften av alla arbetare i Polen. De nya fackföreningsledarna var dessutom alltför misstänksamma — och erfarna — för att lockas av de radikala tongångar som kom från officiella fackföreningstalesmän. Och för att förhindra att partiet genom olika manövrar försökte ta över Solidaritet slog man redan i det första utkastet till stadgar fast att högre partifunktionärer inte hade rätt att inneha förtroendeposter i Solidaritet.

Denna klausul gällde dock, vilket är viktigt att betona, endast partifunktionärer, och då av det högre slaget. Vanliga partimedlemmar och sådana som bara innehaft vardagliga poster inom partiet var däremot välkomna. Ja, de utgjorde till och med en stor del av organisatörerna i den nya fackföreningsrörelsen. Redan i många strejkkommittéer hade partimedlemmar ingått.

I Szczecin var till och med troligen en majoritet av strejkkommitténs medlemmar också

medlemmar i kommunistpartiet.

Det är svårt att uppskatta hur många av de sex miljoner arbetare som i slutet av september anslutit sig till Solidaritet som också var partimedlemmar. Men en sak är säker: en stor del av partiets arbetarbas var redan vid denna tidpunkt antingen inom Solidaritet eller på väg in.

Det betydde naturligtvis att partiledningens manövermarginaler började krympa.

När regimen misslyckats med att förhindra den nya fackföreningsrörelsens framväxt inriktade den sig på att försvåra och förhala en stabilisering av rörelsen.

Så länge den nya fackföreningsrörelsen inte befäst sina styrkor och fått en fast och välorganiserad uppbyggnad finns alltid möjligheter för partiledningen att försöka splittra upp rörelsen, att överallt där det är möjligt skjuta in kilar.

Vad som därför alltmer tornade upp sig som de stora stridsfrågorna var frågan om press- och yttrandefrihet och Solidaritets stadgar, som enligt polsk lag måste godkännas av domstol.

Byråkratin förvägrade Solidaritet tillgång till offentliga massmedia liksom tillgång till modern tryckeriutrustning. De löften som tidigare givits på denna punkt försökte man sopa under mattan.

De nya fackföreningarna tvingades därför att trycka sitt informationsmaterial med hjälp av silk-screen-metoden, eller i bästa fall på stencileringsmaskiner. Den förstnämnda metoden innebär att man för hand trycker ett pappersark i taget i en enkelt hopsnickrad träram i vilken man spänt fast en duk med originaltexten på. Arbetet är tidsödande, kvaliteten blir dålig och det är omöjligt att åstadkomma tillräckligt stora upplagor.

Utan tillgång till massmedia var det naturligtvis svårt för Solidaritet att nå ut med sin information eller att organisera en diskussion om alla de viktiga frågor som måste behandlas för att stabilisera rörelsen.

Dessutom visste regeringen och partiledningen att ett fritt press-system omedelbart skulle öppna dammluckorna för en hård och obarmhärtig kritik av hela det byråkratiska systemet.

Det var därför inte utan anledningar som byråkraterna gjorde allt för att förhindra denna punkt från Gdanskavtalet.

Den 1 oktober blev detta en av huvudanledningarna till en entimmarslång strejk som Solidaritet organiserade över hela Polen. Generalstrejken var imponerande. Allt gick efter ritningarna.

En dryg månad senare — andra veckan i november — var Solidaritet redo för en ny generalstrejk. Denna gång mer omfattande än den förra.

Orsaken var att tingsrätten i Warszawa vägrat att godkänna Solidaritets stadgar eftersom de inte innehöll någon skrivelse om kommunistpartiets ledande roll.

Efter förhandlingar mellan regeringen och Solidaritets ledning prövades stadgarna av Polens högsta domstol. Medan överläggningarna pågick inne i rätten förberedde sig Solidaritets medlemmar på strejk för att driva igenom sina stadgar.

Detta var den 12 oktober. Ett datum som symboliserade en ny seger för de polska arbetarna. Högsta Domstolen gav vika. Stadgarna godkändes utan ändring.

I en speciell skrivelse förband sig dock Solidaritet att inte försöka ersätta kommunistpartiets roll i samhället.

Denna skrivelse innebar att den övergångssituation som inletts när Gdanskavtalet undertecknades fortfarande rådde. Den stora konfrontationen mellan de polska arbetarna och byråkratin stod inte omedelbart på dagordningen.

På sätt och vis var därför beslutet den 12 november uttryck för en kompromiss, ett slags vapenstillestånd. Men det var ändå helt klart att det var arbetarna som flyttade fram sina positioner ytterligare en bit.

Högsta Domstolens utslag den 12 november innebar att den vid detta laget åtta till tio miljoner starka fackföreningsrörelsen Solidaritet blivit lagligt erkänd i Polen. Regimen hade definitivt förlorat det första slaget efter Gdanskavtalets undertecknande.

VI. Framtidsperspektiv

Den utveckling som ägt rum i Polen under sommaren och hösten 1980 har få motsvarigheter i arbetarklassens historia.

Inte därför att de härskande grupperingarna drivits på reträtt. Utan därför att närmare tio miljoner arbetare under loppet av några få månader organiserat sig i en ny arbetarrörelse.

Denna rörelse — de oberoende och självstyrande fackföreningarna Solidaritet — utgör idag en enorm samhällskraft inte bara i Polen utan i hela östblocket, ja till och med i hela Europa.

Den samhällsomvandling som de polska arbetarna inlett har redan från första början präglats av socialismens förtecken. De krav som rests och de förhoppningar som formulerats av miljoner människor i dagens Polen, kan ej heller få sin lösning utan att denna samhällsomvandling drivs vidare — långt bortom den punkt där byråkratin störtats från sina maktpositioner.

Trots de stora segrar som redan vunnits befinner sig därför de polska arbetarna enbart i inledningen till en genuin socialistisk revolution.

De avgörande svårigheterna kvarstår. De erövrade positionerna är ännu tillräckligt instabila för att kunna krossas.

Det finns ingen anledning att hysa några illusioner om att den polska byråkratin i längden kan tillåta den framväxande arbetarrörelsen att göra åt sig allt större friheter, allt större bestämmanderätt.

Det finns en gräns som inte kan överskridas utan avgörande konfrontationer. Det är den gräns som i Gdanskavtalet och i det särskilda tillägget till Solidaritets stadgar formulerats som ”kommunistpartiets ledande roll i samhället”. Det betyder att den dag arbetarna i Polen försöker frånta den styrande byråkratin dess rätt att härska står en avgörande kamp på dagordningen.

Likväl är det den gräns som måste överskridas om en demokratisk socialism skall kunna förverkligas.

För att gränsen ska kunna överskridas krävs emellertid ännu bättre styrkeförhållanden för arbetarna än de som råder i slutet av november 1980. En alltför snabb konfrontation kan helt enkelt komma att gynna byråkratin.

De problem som den nya fackföreningsrörelsen kommer att ställas inför den närmaste tiden är av annorlunda karaktär än de frågor som stått i centrum för kampen hitintills. Från och med mitten av november har den antibyråkratiska revolutionen i Polen gått i en ny fas.

Visserligen är inte slaget om Solidaritets rätt att existera och fungera på något sätt vunnet. Även om dess möjligheter att nå ut i massmedia ökat och även om de inom en snar framtid kommer att få rätt att ge ut en egen tidning och sätta upp en egen förlagsverksamhet, existerar ännu inte någon pressfrihet i Polen

Men trots detta kan vi slå fast följande: medan de polska arbetarna det gångna halvåret i första hand kämpat för rätten att fritt organisera sig i egna, oberoende organisationer,

kommer deras fortsatta kamp att i första hand att gälla en omorganisering av hela samhällslivet.

Denna kamp kommer att ge upphov till ökade spänningar i det polska samhället. Dessa spänningar kommer att få stora återverkningar inom det så kallade "ledande" kommunistpartiet men också inom den oberoende fackföreningsrörelsen Solidaritet.

Det är förhållandevis okomplicerat att ena miljoner arbetare bakom krav som gäller tryggad levnadsstandard eller rätt till demokratiska fackföreningar.

Det är betydligt svårare att finna en gemensam nämnare när de problem som ska lösas kräver politiska helhetslösningar.

Och det är just inför den situationen som den pånyttfödda, unga, polska arbetarrörelsen nu kommer att ställas. Hur skall den ekonomiska planeringen skötas? Vilka organ ska upprättas för att samhället ska styras demokratiskt? Vilka politiska beslut ska fattas för att förhindra en fortsatt försämring av den ekonomiska situationen? Vilka avvägningar ska göras mellan exporten av vissa varor och hemmamarknadens behov av dessa? Vilka investeringar är mest nödvändiga? Hur ska den akuta krisen på bostadsmarknaden och inom hälsovården lösas? Vad krävs för att komma till rätta med den strukturella krisen inom det polska jordbruket? Vilken politisk roll skall det polska parlamentet — Sejmen — spela i framtiden? Ska nya partibildningar tillåtas? Är det nödvändigt med ett flerpartisystem?

Ja, listan på politiska frågor som den polska arbetarrörelsen idag står inför skulle kunna göras betydligt längre. Men dessa exempel räcker för att det skall stå klart att det kommer att vara *omöjligt* att finna ett svar på varje fråga som *alla* arbetare kan enas kring. Tvärtom kommer vi den närmaste tiden att se politiska skillnader inom arbetarrörelsen i Polen, och då inte bara i förhållande till det styrande kommunistpartiet, utan också inom Solidaritet.

Dessa spänningar kommer att förstärkas av den akuta livsmedelsbrist som redan finns i Polen och av allt att döma kommer att förvärras under vintern.

Kommunistpartiets ledning kommer att utnyttja denna situation för att försöka skjuta in nya sprängkilar i Solidaritet. Dess taktik kommer även i fortsättningen att vara att försöka splittra upp rörelsen genom att hetsigt attackera den mest radikala och politiserade grenen av Solidaritet och samtidigt försöka få till stånd ett samarbete med en mera 'moderat' falang. Ständiga hänvisningar till livsmedelssituationen och ekonomin kommer att vara ett medel för regimen att driva igenom denna taktik.

När de nya och oberoende fackföreningarna föddes under den stora strejkvågen i augusti-september, uppstod de som en direkt fortsättning på de Samordnade Strejkkommittéer som bildats. Dessa kännetecknades av genuin arbetardemokrati, med valda och kontrollerade delegater. I vissa fall — som i Gdansk — kom dessa Samordnade Strejk-kommittéer att spela rollen av arbetarråd för hela regionen.

De första veckorna efter Gdanskavtalets undertecknande i slutet av augusti var det fortfarande oklart exakt vilken funktion de nya fackföreningarna skulle ha. Med den ständiga mobilisering som då fanns, och med den geografiska struktur som fackföreningarna organiserats efter, existerade en stark tendens till att de istället för fackföreningar skulle utvecklas till arbetarråd, vilket omedelbart skulle ställt frågan om makten i samhället på dagordningen.

Utvecklingen blev emellertid en annan. Solidaritet begränsade tämligen medvetet sina uppgifter till att gälla upporganiseringen av rörelsen, kampen för Solidaritets rätt att existera och försvaret av arbetarnas levnadsstandard. Man påtog sig denna begränsning eftersom man visste att en stark politisering av rörelsen både skulle försvåra den nödvändiga enigheten och resultera i en snabb avgörande sammanstötning med regimen.

I den situation som nu råder är denna förstärkta politisering emellertid nödvändig. Det gäller bara att finna de framkomliga vägarna, dvs vägar som stärker rörelsen, som möjliggör en politisk differentiering men undgår faran för en ödesdiger uppsplittring.

De polska arbetarna kommer inte att finna någon annan väg än upporganisandet av fabrikskommittéer och arbetarråd på olika nivåer i samhället. Det är ännu omöjligt att med säkerhet uttala sig om exakt hur dessa organisatoriska strukturer kommer att uppstå. Men mycket talar för att de inte kommer att bildas genom en omvandling av de existerande nya fackföreningarna. Ja, till och med att det idag vore en felaktig taktik, som riskerade att radera det som vunnits, att försöka initiera en sådan omvandling. Upprättandet av rådsstrukturer kommer nämligen med säkerhet att gå hand i hand med uppkomsten av nya politiska organisationer och grupperingar. En socialistisk omvandling av Polen kommer inte att vara möjlig utan en övergång till någon form av flerpartisystem.

Att idag försöka föra in dessa övergripande politiska uppgifter i Solidaritet vore därför att med säkerhet ställa rörelsen inför en splittring.

Mer sannolikt är istället att vi kommer att få se omvandlingen av de fabrikskommittéer som formellt redan finns inom det polska samhällssystemet. Denna omvandling kommer att gå hand i hand med att omorganisera eller nyskapa befintliga bostads- och konsumentkooperationer, bonde- och lantarbetarkommittéer.

Ur denna rörelse för de arbetande massornas självorganisering på basplanet kommer en rådsrörelse att uppstå. En rådsrörelse som också kommer att försöka finna en väg till en samordning på regional och nationell nivå, måhända via en reformering av parlamentet.

Tiden och den hastighet med vilken den revolutionära utvecklingen drivs vidare är av stor vikt för hur denna rådsrörelse kommer att uppstå, och vilken grad av fasthet den kommer att besitta. Ett ständigt hastigare tempo i den politiska utvecklingen kommer att ånyo stärka Solidaritets politiska roll. En process mer utsträckt i tiden kommer att ge större utrymme för uppkomsten av fabrikskommittéer och rådsorgan.

Det råder ingen tvekan om att vad som nu pågår i Polen är en socialistisk, antibyråkratisk revolution, av det slag som revolutionära socialister i decennier förespråkade och kämpat för.

Det råder heller ingen tvekan om att ju närmare denna revolution kommer ett maktövertagande, ju större blir risken för en militär konfrontation med byråkratin i Kreml och dess allierade i Östeuropa.

De polska arbetarna har det senaste halvåret väckt till liv slumrande förhoppningar hos arbetare runt om i Europa om en demokratisk och mänsklig socialism. En seger för den polska revolutionen skulle mötas med en våg av solidaritet från arbetarklassen i såväl östra som västra Europa, och få avgörande konsekvenser för den fortsatta historiska utvecklingen.

En seger för de polska arbetarna kan bara betyda inledningen till en socialistisk revolution i Europa.

En revolution som kan sluta med seger eller ett av historiens djupaste nederlag för samhällets framstegsvänliga krafter.

Bilagor:

Utdrag ur Solidaritets stadgeförelslag

Kapitel 1: Namn, verksamhetsområde och planeringsätt

§ 1 Härmed startas en fackligt oberoende organisation under namnet den självstyrande och oberoende fackföreningen Solidaritet.

I enlighet med de principer som finns uttryckta i den polska folkrepublikens konstitution, ILOs konvention nr 87 och 88 vilken godkänts av den polska folkrepublikens regering, samt i enlighet med den överenskommelse som den 31 augusti undertecknades av strejkkommittén och regeringskommissionen i Gdansk, så ska fackföreningens utveckla sin verksamhet till försvar av arbetarnas intressen och därvid verka för att förverkliga deras materiella, samhälleliga och kulturella behov.

§ 2 Fackföreningens verksamhetsområde är den polska folkrepubliken.

§ 3 Rikskommissionens säte ligger i Gdansk.

Kapitel 2: Allmänna beslut

§ 4 Fackföreningen skall vara oberoende av den statliga administrationen och de politiska organisationerna.

§ 5 Fackföreningen sammansluter arbetare anställda efter arbetsavtal samt elever vid yrkesskolor. Den som går miste om sitt arbete kvarstår som medlem i fackföreningen. Även pensionärer och sjukpensionärer har rätt till medlemskap.

§ 6 Fackföreningens målsättning är att försvara de arbetandes rättigheter och speciella intressen:

1. Att värna om arbetarnas och deras familjers materiella, sociala och kulturella intressen.
2. Att säkra arbetarnas rättigheter till arbete, lön och en trygg social situation samt bra arbetarskydd och god hygien på arbetsplatsen.
3. Att eftersträva en samordning av arbetarnas intressen och företagens verksamhet.
4. Att stärka familjen och skydda familjelivet.
5. Att bredda demokratin och förstärka kamratandan och solidariteten i de gemensamma relationerna.
6. Att garantera arbetarna rätten till vidareutbildning och höjda kvalifikationer.
7. Att påverka utformningen av den sociala och ekonomiska politiken.
8. Att ha en aktiv hållning till verksamhet som gagnar fosterlandet.

§ 7 Fackföreningen förverkligar sina mål genom

1. Att representera medlemmarna gentemot arbetsgivare, myndigheter och regeringsorgan samt samhällsorganisationer och institutioner.
2. Att sluta och säga upp kollektivavtal.
3. Att vid konflikt mellan arbetsgivare och arbetare ingripa och hjälpa de strejkande.
4. Att organisera och leda protestaktioner till försvar av arbetarnas intressen, och då det är nödvändigt proklamera strejk.

5. Att initiera självhjälp bland fackföreningens medlemmar.
6. Att åta sig att försöka tillfredsställa medlemmarnas och deras familjers behov av bostad, semester och daghem, samt säkra deras rätt till sociala och andra fonder på arbetsplatserna.
7. Att bekämpa alkoholismen.
8. Att stödja initiativ som förbättrar folkhushållet, gynnar den kulturella utvecklingen och utvecklingen av utbildning och vetenskap.
9. Att leda kultur- och utbildningsverksamhet och att skapa förutsättningar till en meningsfull fritid.
10. Att samverka med organ för den statliga administrationen inom ramen för lagens bestämmelser.
11. Att ha kontroll över arbetarskydd på arbetsplatserna samt rätt att förbjuda arbete som inte motsvarar angivna villkor.
12. Att samarbeta med hälsovården i syfte att trygga arbetarnas och deras familjers hälsa.
13. Att bedriva forskning beträffande allmänhetens levnadsvillkor, speciellt vad gäller kostnadsnivån för livsuppehållet.
14. Att utveckla en publicistisk verksamhet och en fackföreningspress.
15. Att offentligt kritisera den planering som ingriper i arbetarklassens liv, genom arbetarrepresentation och arbetarnas medverkan i den sociala lagstiftningen, genom att påverka fördelningen av nationalinkomsten, genom insyn i handel, försäljning, investeringar, bostadspolitik, pris- och lönesättning samt övriga angelägenheter som är väsentliga för arbetarna.

§ 8 Om anslutning till facket.

1. Fackföreningen sammansluter alla yrkeskategorier. Den grundläggande organisationen är den som består av arbetarna på en arbetsplats, fabrik osv. Vid behov — exempelvis på stora fabriker — är det nödvändigt med flera grundorganisationer. Fackföreningen är geografiskt uppbyggd, men branschsamarbete är också nödvändigt.

§ 9 Fackföreningens styrelser på alla nivåer utses genom val där följande principer skall råda:

1. Antalet kandidater är obegränsat.
2. Valet utesluter blocklistor, dvs valet skall ske på de individuella kandidater som ställt upp.
3. Rösthemligheten garanteras

5. En och samma funktion i fackföreningen kan endast innehas under högst två valperioder.
6. Fackföreningsfunktioner kan inte innehas av den som har en ledande ställning i företaget. Det gäller exempelvis direktörer, chefer och vice chefer samt personer som har en ledande ställning eller innehar chefsfunktioner i politiska organisationer.
7. Avsättning av styrelsemedlemmar sker på samma sätt som i val.

Överenskommelsen om de 21 punkterna

Internationella 1980:5 studier

Nedanstående text är hämtad ur det polska partiorganet *Trybuna Ludu* av 2 september 1980.

Översättningen ansluter sig så nära som möjligt till det polska originalet, vilket kan förklara en del språkliga otympligheter. Det hör påpekas att även den polska grundtexten innehåller en del dunkla formuleringar.

Protokoll till överenskommelse av den 31 augusti 1980 vid Gdansk-varvet mellan regeringskommissionen och den förenade strejkkommittén i Gdanskområdet. Regeringskommissionen och den förenade strejkkommittén har efter övervägande av de 21 kraven från de strejkande arbetarna, anställda vid kustföretagen, nått följande överenskommelse:

Punkt 1 fastslår att fackföreningarnas verksamhet i Folkrepubliken Polen inte har motsvarat arbetarnas förhoppningar och förväntningar. Man erkänner behovet av att grunda nya självstyrande fackföreningar, som skulle vara arbetarnas verkliga representanter.

Med bildandet av nya oberoende självstyrande fackföreningar fastslår den förenade strejkkommittén att dessa skall iaktta författningens principer. De nya fackföreningarna skall försvara arbetarnas sociala och ekonomiska intressen, och de har inte för avsikt att spela rollen av politiskt parti. De står på en grundval av samhälleligt ägande av produktionsmedlen, vilket är basen för den i Polen existerande socialistiska statsformen.

De (nya fackföreningarna) tillkännager att Polska förenade arbetarpartiet innehar den ledande rollen i landet och de ämnar inte undergräva det rådande internationella fördragssystemet. De skall sträva efter att arbetarna får utöva vederbörlig kontroll, uttrycka sina åsikter och försvara sina intressen.

Regeringskommissionen fastslår att regeringen skall garantera fullständig respekt för de nya fackföreningarnas oberoende och självstyre. Regeringen kommer att garantera att de nya fackföreningarna kan fullgöra sina grundläggande uppgifter inom ramen för försvar av arbetarnas intressen och tillgodoseende av deras ekonomiska, sociala och kulturella behov. Samtidigt garanteras att de nya fackföreningarna inte skall diskrimineras på något område. Regeringen utfäster sig att ta initiativ till nya lagar om fackföreningar, arbetarnas självstyre och reglering av arbetsförhållandena.

De existerande strejkkommittéerna har möjlighet att vid vederbörande företag omvandla sig till arbetarnas representanter i form av: arbetarkommitté, tjänstemannakommitté, arbetarråd eller kommitté som bildar nya självstyrande

fackföreningar. Den förenade strejkkommittén har, såsom grundare av fackföreningar, frihet att välja formen för fackförening eller fackförbund, som omfattar kustområdet.

De förberedande kommittéerna skall fungera fram till det stadgeenliga valet av nya styrelser. Regeringen förpliktar sig att skapa förutsättningar för registrering av nya fackföreningar utanför Fackföreningarnas centralråds (den officiella fackföreningsrörelsen) register. De nya fackföreningarna skall få en reell möjlighet att offentligt ta ställning till de nyckelbeslut som berör arbetarnas levnadsförhållanden, huvudprinciperna för nationalinkomstens fördelning mellan konsumtion och ackumulation, fördelningen av den samhälleliga konsumtionen på olika mål (hälsovård, skolväsen, kultur). De skall ha rätt att ta ställning till de grundläggande principerna för belöning och lönepolitik, särskilt när det gäller den automatiska lönekorrigeringen i enlighet med inflationen samt de fleråriga ekonomiska planerna för investeringar och prisförändringar. Regeringen förpliktar sig å sin sida att tillför säkra de nya fackföreningarna möjligheter att fylla dessa funktioner.

Den förenade strejkkommittén i Gdanskområdet kommer att bilda ett samhälleligt och fackligt forskningscentrum, som skall företa en opartisk analys av arbetarnas arbetsförhållanden, ekonomiska situation och det sätt på vilket arbetarnas intressen är representerade. Detta centrum skall också göra värderingar angående löne- och prisindex samt föreslå metoder för

kompensation. Det skall också offentliggöra resultatet av sina analyser. De nya fackföreningarna kommer dessutom att få bilda egna förlag.

Regeringen kommer att garantera att lagen iakttas i enlighet med vad som stipuleras i artikel I, punkt 1, i lagen om fackföreningar av år 1949, vari arbetare och tjänstemän garanteras fri anslutningsrätt till fackföreningar. De nybildade fackföreningarna skall inte tillhöra Fackföreningarnas centralråd.

Man utgår från att den nya lagen skall behålla ovanstående huvudpunkter. Samtidigt tillförsäkras den förenade strejkkommittén, de förberedande kommittéerna till självstyrande fackföreningar samt andra arbetarrepresentanter rätt att delta i utarbetandet av de nya lagarna.

Punkt 2

Man har fastslagit att den nya fackföreningslag som förbereds skall garantera strejkrätten. Till dess skall strejkande och personer som hjälper dem garanteras personlig säkerhet och de skall behålla hittillsvarande arbetsvillkor.

Punkt 3

Man har bestämt att regeringen inom tre månader skall inför parlamentet lägga fram ett förslag till lag om censurregler baserade på följande principer: censuren skall endast skydda statens intressen, dvs bevara statens politiska och ekonomiska hemligheter (såsom de definieras i gällande lagstiftning), skydda statens säkerhet och dess vitala internationella intressen, respektera såväl religiösa som ateistiska övertygelser, omöjliggöra spridning av skadliga idéer och informationer av omoralisk art. Censurbeslut skall kunna överklagas inför högsta förvaltningsdomstolen. Detta skall också stadfästas genom motsvarande förändringar i den administrativa lagstiftningen.

Rätten för religiösa sammanslutningar att i religiösa syften utnyttja massmedierna skall (då det gäller innehåll och uppläggning) regleras i samförstånd mellan de statliga organen och berörda sammanslutningar. Regeringen garanterar utsändning i radio av söndagsmässan efter närmare överenskommelse med episkopaten. Massmediernas och i synnerhet radions och TV:s verksamhet bör syfta till att uttrycka olika idéer, tankar, åsikter och bedömningar. De bör vara föremål för samhällets kontroll.

Punkt 4

Skälen till avskedandena av arbetare efter strejkerna 1970 och 1976 skall omedelbart granskas. Om olaglig grund föreligger bör vederbörande återanställas i alla anmälda fall, om vederbörande så önskar, och detta med hänsyn till eventuella nya kvalifikationer. Detta skall även gälla relegerade studenter.

I fråga om personer nämnda i punkt b angående frigivning av politiska fångar (bl a Edmund Zadrozynski, Jan Kozlowski och Marek Kozlowski) garanterar regeringen att deras fall skall granskas av justitiedepartementet och inom två veckor skall deras mål prövas av domstol. I de fall vederbörande sitter i fängelse skall de frigges i avvaktan på rättegångens slut.

Punkt 5

Angående kravet att "massmedia skall informera om strejkkommittéernas bildande och om deras krav" har man bestämt att genomförandet av detta krav skall ske genom att detta protokoll publiceras.

Punkt 6

Man anser det nödvändigt att påskynda förberedelserna för den ekonomiska reformen. Under de närmaste månaderna kommer regeringen att utarbeta och offentliggöra grundläggande principer härför. Man skall möjliggöra en bred anslutning till en samhällelig diskussion om den nya reformen. Regeringen skall avsevärt öka informationen om samhällsekonomiska

frågor samt se till att denna information blir tillgänglig för samhället, fackföreningar samt ekonomiska och samhällsliga organisationer.

Den förenade strejkkommittén i Gdanskområdet kräver dessutom att permanenta villkor skapas för utveckling av jordbruk av familjekaraktär grundstenen i det polska jordbruket att olika sektorer inom jordbruket får lika tillgång till produktionsmedel, inklusive jord, samt att förutsättningar skapas för en förnyelse av böndernas självstyre.

Punkt 7

Man beslutar att ge de strejkande arbetarna en kontant ersättning motsvarande 40 % av deras ordinarie lön. Efter deras återgång till arbetet erhåller de en utjämning till 100 % enligt regler som gäller för den semester som man har rätt till vid 8 timmars arbetsdag.,

Den förenade strejkkommittén uppmanar anslutna arbetare att efter strejkens slut, i samarbete med företagsledningen på respektive arbetsplats, försöka göra allt för att höja effektiviteten, sparsamheten och ansvarskänslan.

Punkt 8

Man beslutar att successivt höja lönen för alla kategorier av arbetare, men framför allt för de lågavlönade. Löneökningen skall genomföras med hänsyn tagen till olika yrken och branscher. Lönen skall höjas med en lönegrupp eller motsvarande en löneklass. När det gäller tjänstemän skall lönehöjningen motsvara ökningen med en löneklass. Löneförhöjningarna skall vara klara till slutet av september detta år. Sedan alla yrkesgrupper har analyserats skall regeringen (i samråd med fackföreningarna) lägga fram ett program för löneökningar från 1 januari 1981 för de lågavlönade, med hänsyn tagen till flerbarnsfamiljer. Detta program bör vara utarbetat före 31 oktober 1980.

Punkt 9

Man har insett nödvändigheten av att förhindra prisökning på baslivsmedel. Detta skall ske genom ökad kontroll av de samhällsliga och privata sektorerna, och gäller framför allt dolda prishöjningar. Enligt regeringens beslut skall metoder utvecklas för fastställande av levnadskostnader. Detta skall göras samtidigt av fackföreningar och vetenskapliga institutioner. Regeringen skall fram till årets slut utarbeta principer för kompensation för ökade levnadsomkostnader och göra dem till föremål för samhällslig diskussion. Efter överenskommelse skall de genomföras i praktiken. Enligt dessa principer skall också existensminimum fastställas.

Punkt 10, 11 och 13

Man har beslutat om att fram till 31 december öka tillgången på kött. Detta skall ske genom att öka jordbruksproduktionens lönsamhet, begränsa köttexporten till ett nödvändigt minimum samt öka köttimporten. Under samma period skall ett program framläggas för tryggad försäljning av kött genom eventuellt införande av ransoneringskort. Man har beslutat att PEWEX-affärerna (där betalning sker i hårdvaluta) inte skall kunna sälja varor av polsk tillverkning på vilka brist råder. Allmänheten skall informeras om alla dessa beslut fram till årets slut. Den förenade strejkkommittén begär att alla sk högprisbutiker skall stängas och att priserna på kött och charkuterivaror skall utjämnas till mellannivå.

Punkt 12

Man beslutar att ledande befattningar skall tillsättas enligt kvalifikation och kompetens. Detta gäller såväl partimedlemmar som icke partimedlemmar. Regeringen skall före 31 december framlägga program för utjämning av familjebidragen för alla yrkeskategorier.

Punkt 14

Man har diskuterat kravet på sänkning av pensionsåldern. Regeringskommissionen anser dock

att detta krav är omöjligt att tillgodose med hänsyn till befolkningens ålderssammansättning och rådande ekonomiska situation. Frågan kan tas upp på nytt någon gång i framtiden. Den förenade strejkkommittén anser att frågan skall undersökas fram till 31 december 1980. Man vill skapa möjligheter för en sänkning av pensionsåldern med fem år för personer med särskilt tungt arbete, dock endast på frivillig grund.

Punkt 15

Regeringskommissionen anser att en höjning av de lägsta pensionerna skall ske varje år och vara avhängig av den ekonomiska situationen i landet samt av höjningen av de lägsta lönerna. Regeringen skall lägga fram förslag härom till 31 december 1980.

Regeringen förbereder ett lagförslag om höjning av de lägsta pensionerna till existensminimum. Nivån skall fastställas enligt undersökningar av vetenskapliga institutioner. Den förenade strejkkommittén understryker hur viktigt det är med ändrad pensionsålder och med utjämning av pensionerna både enligt gamla och nya bestämmelser och med hänsyn tagen till ökad levnadsstandard.

Punkt 16

Man har insett nödvändigheten av att öka investeringarna inom sjukvården, förbättra läkemedelsproduktionen genom ökad import av råvaror, höja lönerna för alla anställda inom sjukvården samt ändra löneklass för sjuksköterskor. Man skall förbereda ett program för att förbättra folkets hälsotillstånd.

Punkt 17

Regeringskommissionen instämmer till fullo i kravet på att tillförsäkra barn till arbetande kvinnor tillräckligt antal platser på daghem. Ett konkret program skall läggas fram av landstingen till 30 november 1980.

Punkt 18

Senast till 31 december i år skall tillsammans med fackföreningarna en analys göras angående hur lång tid och till vilket belopp bidrag skall utgå för hittills icke betald mödraledighet. Den förenade strejkkommittén anser att bidraget skall motsvara full lön under första året efter barnets födelse. Under andra året skall det uppgå till 50 % av lönen, dock ej lägre än 2 000 zloty per månad. Kravet bör förverkligas stegvis med början första halvåret 1981.

Punkt 19

Man kom överens om att länsmyndigheterna senast 31 december 1980 skall lägga fram ett program med förslag till förbättringar av boendeförhållandena samt förkortad väntetid på bostäder. Ett sådant program skall också utarbetas för hela landet.

Punkt 20

Man har kommit överens om att från och med 1 januari 1981 höja dagtraktamentena samt ersättningen för arbete som medför vistelse utanför hemorten. Ett definitivt förslag skall förberedas fram till 31 december 1980.

Punkt 21

Man har kommit överens om att utarbeta och senast 31 december 1980 lägga fram program för att införa fria betalda lördagar eller att förkorta arbetstiden på annat sätt. Programmet skall beakta en ökning av antalet fria lördagar redan från 1981.

Efter en genomgång av ovannämnda punkter har man beslutat följande: Regeringen förbinder sig att garantera personlig säkerhet samt bibehålla nuvarande arbetsvillkor för alla strejkande arbetare och deras medhjälpare. Vidare förbinder sig regeringen att låta enskilda branscher analysera varje yrkeskategoris särskilda krav, som skall framläggas av olika arbetsgrupper

anslutna till den förenade strejkkommittén.

Motsvarande överenskommelse slöts mellan en regeringskommission och den förenade strejkkommittén i Szczecin, men därutöver gjordes bl a följande tillägg:

. . . I protokollet förklarades att Helsingfors-konferensens slutdokument samt FN:s deklARATION om de mänskliga rättigheterna på nytt skulle publiceras i form av broschyrer...

. . . Beslut fattades om att sätta upp en minnestavla med anledning av oroligheterna i december 1970. Tavlan skall senast 17 december i år sättas upp i närheten av varvets huvudport...

. . . I slutet av överenskommelsen sägs det att premiärministern skall tillsätta en blandad kommission, i vilken skall ingå representanter för regeringen, arbetarna och lånet. Ordförande blir regeringens representant och till vice ordförande utses arbetarnas och länets företrädare. Kommissionen skall behandla och lösa de tvister som kan komma att uppstå rörande förverkligandet av överenskommelsen.

Ett tack till redaktionen för tidskriften *Internationella Studier*, som givit oss tillstånd att använda oss av den översatta texten av avtalet i Gdansk från tidskriftens nummer 5, 1980

Tabell I. Den polska exportens fördelning på varugrupper 1970 och 1979 (i procent).

	1970	1979
1. Energi & Bränsle	12,5	14,9
2. Jordbruksprodukter	4,7	2,6
3. Skogsprodukter	0,3	0,3
4. Livsmedel	9,8	6,1
5. Lätt industri	8,4	8,5
6. Mineralprod.	0,9	0,9
7. Trä och papper	3,2	2,4
Summa 1 - 7	39,8	35,7
8. El.tekn. ind.	41,7	49,1
9. Kemisk ind.	8,4	7,5
10. Metallind.	9,3	6,9
Summa 8 - 10	59,4	63,5
11. Övriga varor	0,8	0,8
Total summa	100,0	100,0

Källor: *Rocznik Statystyczny* 1976, 1980

Tabell II. Polens handelsbalans med kapitalistiska länder (miljoner zlotys)

	<i>Export</i>	<i>Import</i>
1970	5 127	4 538
1971	4 032	4 407
1972	4 622	6 679
1973	7 303	11 592
1974	10 013	17 682
1975	13 689	22 564
1976	14 747	24 483
1978	17 375	23 359
1979	19 616	24 828

Källor: *Rocznik Statystyczny* 1975, 1980

